

સીતાહરણ

[ત્રિઅંકી બાલનાટક]

૨૪૨૪૫

દીપત:

૦-૫-૦

જે. જી. ચૌધરી

હિ. જ. પંચોળી

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાશ્ટ્રિ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૨૪૫ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ સ્ત્રીતીત્ત્વ

વિષય ૬-૨

બહાલા બાલમિત્રો,

જ્યારે એક બાળુ રામચંદ્રજીને અયોધ્યાની રાજગાદી સોંપવાની ધામધુમ ચાલી રહી હતી, ત્યારે ખીજી બાળુ મંથરા નામની ઈર્ષાળુ દાસીની શીખવણીથી રાજા દશરથની માનીતી રાણી કૈકેયીએ હઠ કરી રાજા પાસે બે વરદાન માગ્યાં:—એક વરદાન માગી કૈકેયીએ પોતાના પુત્ર ભરતને અયોધ્યાની ગાદી અપાવી; અને ખીજાં વરદાનથી રામચંદ્રજીને ચૌદ વર્ષનો વનવાસ અપાવ્યો.

પિતાનું વચન પળે એ ખાતર રામચંદ્રજીએ જગાદીનો હક જતો કરી હોંશપૂર્વક વનવાસ સ્વીકાર્યો.

વનવાસમાં સીતા અને લક્ષ્મણ પણ રામચંદ્રજીની સાથે જ હતાં.

આ બધી ઉપલી કથા હવે પછી બહાર પડનાર “રામવનવાસ” નામનાં બાલનાટકમાં તમે વાંચશો.

× × × ×

રામ, સીતા, અને લક્ષ્મણ-ત્રણે-ગોદાવરીને કાંઠે પંચવટીમાં મદૂલી બાંધીને રહ્યાં હતાં; અને પોતાના વનવાસના દિવસો સુખચેનથી પસાર કરતાં હતાં, તેવામાં એક દિવસે લાગ જોઈ લાંકાનો રાજા રાવણ પોતાના મામા મારિચની મદદથી સીતાને હરી ગયો હતો-આ બધી કથા નાટકરૂપે તમે આ “સીતાહરણ” માં વાંચશો.

અમને ખાતરી છે કે આ બાલનાટક તમને ગમશે જ. ખાસ કરીને કુમારિકાઓને તો આ નાટક બહુજ રૂચશે; કારણકે સરળ ઢાળવાળાં થોડાંએક ગીતો અમે આ નાટકમાં મૂક્યાં છે.

સાધારણ રીતે ગુજરાતી ચોથી ચોપડી ભણનાર કોઈ પણ બાળક આ બાલનાટક વાંચીને રસ લઈ શકશે એવું અમારું ચોક્કસ માનવું છે.

શબ્દ પૂર્ણિમા, ૧૯૮૪ }
ગોપીપદ; સુરત. }

જે. છ. ચૌધરી
હિ. જ. પંચોળી

સીતાહરણ

[ત્રિઅંકી ખાલનાટક]

કીમત:

૦-૫-૦

જે. છ. ચૌધરી

હિ. જ. પંચોળી

:: અર્પણ ::

પોતાનાં અમૃતમીઠાં ને દૂધ
જેવાં હાસ્યને અજવાળે
મનુજકુળની વાડીઓને ઓપાવતાં
ગરવી ગૂજરાતનાં બાળપુષ્પોને.

૧૪૨૪૫
ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ
ગૂજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ

નીચેની જૂલો સુધારી લેજો:—

પાન-૩૦.....લીંટી-૭.....કુલ કોમળું નહિ પણ ફલકોમળું,
„—૩૨..... „—૪.....એમ છે „ „ વાત એમ છે
„—૫૬..... „—છેલ્લી-પટલે ખડો? „ „ ખાટલે પડે?
„ ૮૭..... „—૧૧.....હવે „ „ હવે

સીતાહરણ

અંક ૧ લો

પ્રવેશ ૧ લો

સમય:—અરુણોદયનો.

સ્થળ:—ગોદાવરીને તીરે પંચવટીમાં સીતાની મઢૂલી.

[સીતા સવારમાં વહેલી ઊઠીને

મઢૂલીમાં સમુંનમું કરેછે.]

સીતા:—

(મનમાં) લક્ષ્મણ જોવો ભાઈ તો કદી થયો ય
નથી ને થવાનો ય નથી. આખી રાત જાગતો ને

ભગતો ! એનાં ધનુષ્યબાણ પણુ સાથેનાં સાથેજ !
 દિવસે ય એ ઊઘતો નથી ! અને છતાં આંખમાં
 ઊંઘનું તો નામે ય ન દેખાય ! દિવસે પણુ કામ, કામ,
 ને કામ ! થાકતો જ નથી ! અમારાં કેટલાં બધાં
 જતન કરે છે ! મારો તો પડ્યો બોલ ઝીલી લે છે !

તારા સ્નેહનાં શું મૂલવું મૂલ રે,
 વીર મારા મોંઘેરા !

તારી સેવાનાં થાય નવ મૂલ રે,
 વીર મારા મોંઘેરા !

કર્યા અળગા તેં રાજવી વિલાસ રે,
 વીર મારા મોંઘેરા !

રહી સાથે સેવે વનવાસ રે,
 વીર મારા મોંઘેરા !

હેત હૈયામાં ઊછળે અપાર રે,
 વીર મારા મોંઘેરા !

હુઝ આણે ન અંતરે લગાર રે,
 વીર મારા મોંઘેરા !

લીધા લકિતના લેખ અબધૂત રે,
 વીર મારા મોંઘેરા !
 તારી સેવાની ટેક અદ્ભુત રે,
 વીર મારા મોંઘેરા !

[રામ ગીતના સૂરથી જાગે છે.]

રામ:—

સીતા ! લક્ષ્મણ ક્યાં ગયો ?

સીતા:—

ગોદાવરીએ ન્હાવા.

રામ:—

અને તું ક્યાં જાય છે ?

સીતા:—

મારાં કૂલજાડને જગાડવા.

રામ:—

મૈથિલી ! વનમાં પણ તારે સંબંધીઓ બહુ
 વધી પડ્યા દેખું !

સીતા:—

હા, ઘણાય. હું જાઉં છું કૂલવાડીમાં; તમે

આવો છો ને ?

રામ:—

હા; તું જા, હું આવું છું.

સીતા:—

પણ જલ્દી આવજો; જો જો, વાર ન લગાડતા
હો ! હું જાઉં છું.

[સીતા ગાતી ગાતી જાય છે.]

મારી વાડીમાં વાગ્યો રે.....મોગરો,

એનાં ખીલ્યાં મનહર ફૂલરે,

ફેરે મધુરાં રે.....ફૂલડાં.

મારે આંગણે જૂલે રે.....વેલડી,

એનાં હસતાં સુંદર ફૂલ રે,

ફેરે મધુરાં રે.....ફૂલડાં.

રામ:—

(મનમાં) સીતા તો વનમાં આવીને કલ્લોલ
કરે છે ! મને લાય હતો કે વનમાં ટાઢતડકા ને
વરસાદની ઝડીઓ કેમ સહન કરશે ? પણ એ તો કાંઈ
લેખતી જ નથી ! આટલી બધી રમતિયાળ અને

હસમુખી તો એ અયોધ્યાના રાજમહેલમાં પણ
ન હતી. જનકી ! તેં તો વનને ય સ્વર્ગ બનાવ્યું !

ઊગી આંગણે ઝૂલતી વેલડીઓ,
રૂડાં ફૂલડાંની હસે પાંખડીઓ,
મીડાં ગીતડાં પંખીડાં ગાય નિત્યે,
નવી સ્વર્ગવાડી નકી આ રચી તેં !

હું એકલો જ આવ્યો હોત તો મારા વિના એ
ઝૂરી મરત. પણ હવે તો આ વનવાસનાં ચૌદ વર્ષ
આંખના પલકારા લેગા જ ગયા દેખું છું.

(મોટેથી) લક્ષ્મણ ?

(મનમાં) અરે ! લક્ષ્મણ તો ગોદાવરીએ ગયો
છે; હું ખૂમ કાં મારું ! લક્ષ્મણ તો પ્રાણ સાથે જ
જડાયો છે. વાહ ! લક્ષ્મણ, વાહ ! તેં તો ભારે
કરી ! વનવાસનાં દુઃખ બધાં તેં લીધાં ને સુખ બધાં
અમને આપ્યાં !

સદા અમારું સુખ તું વિચારે,
રહે નહિ દુઃખ કશું અમારે;

જાતે વળી હુઃખ ઘણું સહે તું,
 ન સુખની કેં પરવા કરે તું !
 લક્ષ્મણ, તું સાથે ન હોત તો.....

[“ આર્યપુત્ર ! આવો; અહિં
 આવો; કેટલી વાર ? ”—એવી
 સીતાની યૃમ સંભળાય છે.]

(મોટેથી) આવ્યો.....(મનમાં) સીતા મને
 સાદ કરે છે. ચાલ ત્યાં જાઉં.

[રામ કૂલવાડીમાં જાય છે.]

સીતા:—

(રામને આવતા જોઈ) આર્યપુત્ર જુઓ, હું
 કહેતી'તી તે આ મારી દેવચકલી. રોજ સવારમાં
 મને દર્શન આપી જાય છે.

સૂરજ ઊગે ને આવે,
 આંગણુ મારે.
 સૂરજ સોનેરી આવે,
 રૂડાં અજવાળાં લાવે,
 આંગણુ મારે.

ઊડીને આવે ચકલી,
આંગણુ મારે.

પાંખો ફફડાવે ચકલી,
મુજને બોલાવે ચકલી,
આંગણુ મારે.

ચણવાને આવે ચકલી,
આંગણુ મારે.

“ચીં ચીં” અવાજે ચકલી,
ચણવાનું માગે ચકલી,
આંગણુ મારે.

રમવાને આવે ચકલી,
આંગણુ મારે.

ઊડે નાનકડી ચકલી,
ફૂદે નાનકડી ચકલી,
આંગણુ મારે.

[ચકલી પાંખો ફફડાવે છે.]

રામ:—

જો, તારી ચકલી ઊડી જવાની તૈયારી કરે છેકે શું ?

સીતા:—

ઊઠ મા, ઊભી રહે, ચકલી !

ખેંટી હો, ચકલી ! મારો સુણુને સંદેશો;

ઊભી ઘડી એક રહેજે.....રે.....

મારો સુણુને સંદેશો;

અમે હમેશ વનમાં આનંદે રહીએ,

વનમાં કીલોળ સૌએ કરીએ.....રે.....

મારો સુણુને સંદેશો;

દાદાને ચકલી ! મારો કહેજે સંદેશો;

દાદાને દેશ ઊડી જાજે.....રે.....

મારો કહેજે સંદેશો;

માતાને ચકલી ! મારો કહેજે સંદેશો.

માતાને મ્હોલ ઊડી જાજે.....રે.....

મારો કહેજે સંદેશો.

[દેવ ચકલી ઊડી જાય છે.]

લ્યો ! તમે આવ્યા ને મારી દેવચકલી ઊડી ગઈ !

રામ:—

તેં ઊડાડી મૂકી !

સીતા:—

મેં ?

રામ:—

હા, તેં ! તારો બેલાવ્યો હું આવ્યો ને ?

સીતા:—

હીક; તમે આવ્યા તો એ લલ્લે ઊડી ગઈ.

રામ ! જુઓ આ મારો કળાયલ મોર આવ્યો.

નિત્ય નિત્ય મોરલો આવે સવારમાં,

રંગીલો મોરલો આવે સવારમાં,

ધીરથી આવતો,

પીછાં હલાવતો,

“ટીહૂક” ગાજતો,

આનંદે નાચતો,

વાડીમાં મોરલો આવે સવારમાં,

આંગણમાં મોરલો આવે સવારમાં,

રામ —

તેં એનું તો કાંઈક નામ પશ્ચ પાડ્યું છે ને ?

સીતા:—

(હસીને) હા; ગંગારામ. (ભેરને) ગંગારામ !
મારા ગંગારામ ! ગંગારામ ! મારા ગંગારામ !

[સીતા તાળીઓ પાડતી ગાય છે.]

મારે ગંગારામ આવે સવારમાં,

મારે કળાયલ આવે સવારમાં.

આવે મલપતો,

ચણુતો ને ચાલતો,

પગત્રી કું પાડતો,

થેઈ થેઈ નાચતો.

મારે કળાયલ નાચે સવારમાં,

મારે ગંગારામ નાચે સવારમાં:

નાનકડાં આલલાં,

ચળકંતા તારલા,

એવા એ રૂડલા,

પીંછાંના ચાંદલા !

નિત્ય નિત્ય ભેરલો નાચે સવારમાં,

રઢિયાળો ભેરલો નાચે સવારમાં.

[મોર કળા કરીને નાયવા
ને ફૂદવા લાગે છે.]

રામ:—

તારે ગંગારામ તો નાયવા લાગ્યો ને શું !

સીતા:—

તમને દેખીને જ તો.

રામ:—

હા; ખરી વાત એ નીલકંઠ, ને હું શ્યામકંઠ !

સીતા:—

રામ ! જુઓ, આમ.

રામ:—

ત્યાં વળી શું જોવાનું છે ?

સીતા:—

માઠીકરી ફૂદતાં ચાલ્યાં આવે છે.

રામ:—

માઠીકરી કોણ ? આ બે હરણાં ?

સીતા:—

હા.

[હરણી ને એનું બચ્ચું સીતાની
વાડીમાં આવી સીતાની પાછળ
ઊભાં રહે છે. હરણું સીતાને પગે
નાનકડી શીંગડીઓ ઘસે છે.]

રામ:—

બેજે, એ તારૂં હરણું તને વગાડે નહિ !

સીતા:—

તમે કાં ઉરે ?

[સીતા હરણીનાં બચ્ચાંને
માથે હાથ ફેરવે છે.]

રામ:—

(પગ પછાડીને) પગમાં આ શું સળવળ્યું ?

સીતા:—

(હસીને) આટલા બધા ઉરે છો કાં ? એ તો
મારૂં પાળેલું સસલું છે.

[સીતા સફેદ દૂધ જેવાં સસલાંને
પોતાના હાથમાં લઇ લે છે.]

રામ:—

હવે આ બધા પરિવારમાંથી કયારે પરવારવું છે ?
ગોદાવરીએ જવું છે કે નહિ ?

સીતા:—

આપણે તો તૈયાર જ છીએ.

રામ:—

ચાલ ત્યારે.

[રામ ને સીતા ગોદાવરીને
કાંઠે નહાવા બાય છે.]

પ્રવેશ ૨ જો

સમય:—સવારનો.

સ્થળ:—દંડકવનમાં પંચવટી પાસે સીતાની મઠૂલી.

ગોદાવરીનાં નિર્મળ નીર પાસે વહી રહ્યાં છે.

[રામ, સીતા અને લક્ષ્મણ
વાતો કરતાં બેઠાં છે.]

સીતા:—

લક્ષ્મણ, મને એક વિચાર આવ્યો.

રામ:—

કહી દેને વળી ! કે પછી મુહૂર્ત બેવડાવવું છે !

સીતા:—

ના; પણ એ વાત તમને નથી કહેવાની. (લક્ષ્મણને)
લક્ષ્મણ, અહિં આવ, તને કાનમાં કહું.

[લક્ષ્મણના કાનમાં સીતા
કાંધકિ વાત કરે છે.]

સીતા:—

જે, લક્ષ્મણ, તને જ કહી છે; તું કોઈને કહીશ મા.

રામ:—

કોઈને એટલે ? મને જ ને ?

સીતા:—

હા ! તમને જ એ વાત નથી કહેવાની. કેમ,
લક્ષ્મણ ! કહેવાય એવી છે ?

લક્ષ્મણ:—

(હસીને) ખરું પૂછો તો મને તો કહી દેવા
જેવી લાગે છે.

સીતા:—

(મોંમાં મલકાવીને) હં ! ભાઈનું દાઝે એટલું
કાંઈ ભાણીનું દાઝે ? પણ જે, લક્ષ્મણ, વાત ન કરતો.

હો કે ભાઈ ! મારી ના છે.

રામ:—

પણ મારી હા છે તેનું કેમ ?

સીતા:—

તે, તમારી હા અત્યારે કામ નહિ લાગે ! બોલો, શું કહો છો ? લક્ષ્મણ, ખબરદાર ! વાત કરી તો બેજે, પછી !

રામ:—

પછી બેવાનું શું ?

સીતા:—

(હસીને) તમને કોણ વચમાં બોલવાનું કહે છે જે ?

લક્ષ્મણ:—

(હસી પડીને) પણ ભાલી, નકામું વાતમાં મોણ ન નાખો તો ?

સીતા:—

બે, લક્ષ્મણ, તારે તો ચૂપ જ રહેવાનું છે.

લક્ષ્મણ:—

હું કયાં કાંઈ બોલું છું ?

સીતા:—

આપણી વાત તારે કોઈને કરવાની નથી;
સમજ્યો કે ભાઈ ?

[સીતા હસી પડે છે.]

રામ:—

ઠીક હવે, જાઓને વાત ન કરશો ! પછી કાંઈ ?
દ્વિચરભોજાઈ એક થયા લાગો છો ! પણ ખાવા તો
આપશો કે નહિ ?

સીતા:—

જાઓ હવે ! ખાવાની વાતની કોણ ના પાડે છે જે ?

રામ:—

ત્યારે હવે ક્ષણ લેવા કોણ જાય છે ?

સીતા:—

હા, હા; લક્ષ્મણ, ભાઈ, તારે હવે ક્ષણ લેવા
જવાનું મોડું થાય છે.

લક્ષ્મણ:—

મોટાભાઈ, હું આ ચાલ્યો. મોડું નથી થયું.
વખત થતો જ આવે છે.

સીતા:—

મારે ય વાડીમાં ફૂલઝાડને પાણી પાવા જવું છે.
લક્ષ્મણ, તું વનમાં જા, અને હું આપણી વાડીમાં
જાઉં છું.

[લક્ષ્મણ જાય છે. અને સીતા
પણ ગીત ગાતી જાય છે.]

મારી વાડીમાં રાજ,

ફેરે છે ફૂલડાં.

ફેરે છે ફૂલડાં,

રીઝે છે દિલડાં,

મારી વાડીમાં રામ,

ફેરે છે ફૂલડાં.

પ્રવેશ ૩ ને

સમય:—સવારનો.

સ્થળ:—સીતાની મઢૂલી.

રામ:—

સીતા, પાણી પાવા ચાલી ?

સીતા:—

હા; કેમ ? આજ તો બહુ મોડું થયું. અરે !
મારાં ફૂલઝાડ મારી રાહ નેતાં હશે ! હું તો બઉં છું.

[સીતા ગાતી ગાતી બિતાવળી
જવા લાગે છે.]

મારી વાડીમાં રાજ,
ખીલ્યાં છે ફૂલડાં.

ખીલ્યાં છે ફૂલડાં,
રૂડાં ને મીઠડાં,
મારી વાડીમાં રામ,
ખીલ્યાં છે ફૂલડાં.

રામ:—

સીતા, બહુ ઊતાવળમાં પડી જતી નહિ !

સીતા:—

અરરર ! જીઓને મને ઠોકર વાગી !

રામ:—

ઠોકર વાગે એવું જ તેં કયું છે તો !

સીતા:—

મેં કયું ? શું કયું ?

રામ:—

અમારાથી ખાનગી વાત કરી તે.

સીતા:—

કઈ ખાનગી વાત ?

રામ:—

ઓહો ! કેવો ડોળ કરે છે ! બાણે કાંઈ બાણુતી જ ન હોય !

સીતા:—

(હસીને) હં ! સમજ ! પેલી ખાનગી વાત, કેમ ? લક્ષ્મણને કાનમાં કહી તે ?

રામ:—

હા એ જ.

સીતા:—

એ તો તમને હું નહિ કહેવાની. હું તો બાઈ છું.

[સીતા બિતાવળી જવા માંડે

છે, ત્યાં રામ એનો હાથ

પકડી રોકી રાખે છે.]

રામ:—

સીતા, બેસ તો ખરી.

સીતા:—

રામ, મારાં ફૂલઝાડ રાહ બુચે છે. મને પાણી પાઈ આવવા દો.

રામ:—

ચાલને, આપણે બન્ને પાણી પાઈએ.

સીતા:—

તમારો જ પાડ; પણ જુઓ, મારાં રેપેલાંને
તો હું જ પાઈશ.

રામ:—

એમ શાને? બધાંયને તું જ પાજે ને.

સીતા:—

એટલે તમે તો ઊભા જ રહેવાના !

રામ:—

ના; હું તારી સાથે સાથે ફરીશ ને.

સીતા:—

હા, હા; ચાલો ત્યારે.

રે મારા ફૂલડાંના છોડ સોહામણા.

ફૂલડાંના છોડ મારા દીસે સોહામણા,

ચંપો બકુલ રળિયામણા,

રે મારા ફૂલડાંના છોડ સોહામણા.

વાવ્યા ઉમંગથી,
 ઊછેડું હેતથી,
 પાણીડાં પાઉં નિત્ય પ્રીતથી;
 રે મારા ફૂલડાંના છોડ સોહામણા.
 [બન્ને વાડીમાં જાય છે.]

પ્રવેશ ૪ થો

સમય:—સવારનો.

સ્થળ:—સીતાની કૂલવાડી.

સીતા:—

જીવો તો ખરા; આ ચમેલીને કૂલ પણ બેઠાં !

મારી વાડીમાં રાજ,

ખીલી ચમેલડી.

ખીલી ચમેલડી,

લીલી ચમેલડી,

મારી વાડીમાં રામ,

ખીલી ચમેલડી.

નાનેરી ડાળીએ, હીચે છે ફૂલડાં.
 હીચે છે ફૂલડાં,
 દીસે એ રૂડલાં,
 મારી વાડીમાં રાજ,
 ખીલી ચમેલડી.

રામ:—

એ ચમેલી તો મેં રાખી'તી ને ?

સીતા:—

જાઓ, જાઓ, હવે ! આ ત્રણે-જૂઈ, જાઈ,
 અને ચમેલીને મેં જ રાપેલ છે.

રામ:—

ભૂલી ગઈ, ભૂલી ગઈ !

સીતા:—

ભૂલું કેમ ? રાત હોય તો ય પારખી આપું.

રામ:—

ત્યારે કહે જોઈએ, આ ચંપો કોણે રાખ્યો ?

સીતા:—

એ કાંઈ તમારો રાપેલો નથી !

રામ:—

ત્યારે તારો રોપેલો ય નથી !

સીતા:—

હું કયાં કહું છું કે મારો રોપેલો ? એ તો
લક્ષ્મણનો છે.

રામ:—

જે, જે ! તારી જૂઠ ઉપર ભમરો બેઠો.

સીતા:—

છોને બેઠો; પણ જુઓ તો ખરા કે એ કેવો
ગણગણે છે !

રામ:—

ગણગણતો નથી, એ તો બડબડે છે !

સીતા:—

બડબડે શું કામ ?

રામ:—

ભમરો જૂઠને વઢે છે !

સીતા:—

તમે ય કેવી વાત લડાવો છો !

રામ:—

ખરું કહું છું; ભમરો જૂઠંને વઢે છે !

સીતા:—

પણ વઢે શું કામ, એ કહેશો ?

રામ:—

હા, જૂઠંને એ કાંઈક વાત પૂછે છે, અને જૂઠં
કાંઈ કહેતી નથી માટે.

સીતા:—

એથી કાંઈ કોઈ વઢે કે ?

રામ:—

એ તો હું ન વઢું ! બાકી ભમરો તો મને ય
વઢવાનું શીખવે છે !

સીતા:—

તમે મને વઢો ?

રામ:—

હા, તને જ તો; ખીજા કોને ?

સીતા:—

મને શાને ?

રામ:—

વાત નથી કરતી માટે !

સીતા:—

કઈ વાત ?

રામ:—

વાહરે ! કેવો ભૂલવાનો ડોળ !

સીતા:—

હં ! તેમાંજ વાડીમાં સાથે સાથે આવ્યા છો !

રામ:—

નહિતર કોઈ દી સાથે આવતા જ નહિ હોઈએ,
કેમ ?

સીતા:—

પણ આજે તો એ જ કારણે ! બોલો, સાચું કહી દો !

રામ:—

એટલે ! શું કાંઈ તું ધનામ આપવાની છું ?

સીતા:—

સાચું બોલો તો આપું ય ખરી.

રામ:—

શું આપે ?

સીતા:—

માગે તે.

રામ:—

ત્યારે કહી દઉં કે ?

સીતા:—

ઢીલ શી ?

રામ:—

ખરે જ; એ વાત સાંભળવા જ આવ્યો છું.

સીતા:—

તમે ચ બડા ચેપી છો ! લીધી લત મૂકતા જ નથી તો !

રામ:—

તું કયાં લીધી લત મૂકે છે તે અમે મૂકીએ ?

સીતા:—

એક તો દાખલો આપો.

રામ:—

એક શું ? અનેક આપું, કહે તો.

સીતા:—

એક જ કહોને.

રામ:—

વનમાં સાથે આવવાની લત તેં મૂકી હતી ?

અનેક આપદા પડે,
વને ન વૈભવો જડે,
નિશાચરો વગી નડે,
કશું ન સુખ સાંપડે,
શરીર પુલ કોમળું,
કદીય કષ્ટ ના રાહું;
મનાવી મેં બહુ બહુ,
કશું ન દિલમાં લહું.

સીતા:—

એ લત કહેવાતી હશે, કાં કે ?

રામ:—

ત્યારે મારી લત કહેવાતી હશે ?

સીતા:—

તમને તો બોલતાં જતાય એમ જ નથી ! પણ
મારું કામ ખોટી થાય છે એનું કેમ ?

રામ:—

મને વાત કરી લેને; પછી હું તને મદદ કરીશ.

સીતા:—

મારે એવું સાદું નથી કરવું.

રામ:—

ઠીક; લે, વાત કર. પછી હું મદદ નહિ કરું.

સીતા:—

ના મદદ તો કરવી પડશે; પણ સાટાંમાં નહિ,
સમજ્યા ?

રામ:—

ઠીક, એમ; હવે કાંઈ ?

સીતા:—

જુઓ ત્યારે.....

રામ:—

નિરાંતે બેસીને વાત કર; આ લીલી ધરો બહુ
મજાની છે.

[બન્ને ધરો ઉપર બેસે છે.]

સીતા:—

વાતમાં કાંઈ માલ નથી.

રામ:—

તેમાં જ વાર લાગે છે તો !

સીતા:—

(બે હાથે મ્હોં સંતાડી). વા- એમ છે કે....
મને તો બોલતાંય શરમ આવે છે; હું નહિ કહું.

રામ:—

એ કાંઈ હવે ચાલશે ?

સીતા:—

લક્ષ્મણને પૂછજો; એ કહેશે.

રામ:—

સીતા, હવે એ ન ચાલે. કહી દેને, આમ
કલાવે છે શું ?

સીતા:—

હું તમને કલાવું છું ?

રામ:—

હા વળી !

સીતા:—

ત્યારે તો સાંભળો જુઓ, લક્ષ્મણને હું એમ

કહેતી'તી કે આ ગોદાવરીને કાંઠે ધણીય શિલાઓ છે.

રામ:—

તે એમાં શું ?

સીતા:—

(હસીને) સાંભળો તો ખરા ! તે હું લક્ષ્મણને
કહેતી'તી કે તમને ત્યાં જવા જ ન દેવા !

[સીતા હસી પડે છે.]

રામ:—

એનું કાંઈ કારણ ?

સીતા:—

હાસ્તો વળી ! તમે ભૂલી જાઓ, પણ હું
કાંઈ ભૂલું એમ નથી.

રામ:—

એ વળી શું ?

સીતા:—

શું તે શું વળી ? પેલી શલ્યાની અહુલ્યા કરી
નાખી'તી તે ! અમે કાંઈ એ વાત ભૂલી જવાના ?

રામ:—

પણ એ વાત યાદ કરવાનું પ્રયોજન હશે ને ?

સીતા:—

પ્રયોજન તો ખરૂં જ તો.

રામ:—

હું એ જ પૂછું છું.

સીતા:—

તમને ગોદાવરીને કાંઠે ન જવા દેવાનું.

રામ:—

અને જાઉં તો.

સીતા:—

નહિ જ જવા દઉં. બોલો, શું કહો છો ?

રામ:—

પણ એનું કાંઈ કારણ ?

સીતા:—

(હસીને) એ બધી શલ્યાની અહલ્યાઓ અહિં
ભેગી થાય તો રાખવી કયાં ? વૈકુંઠ નાનું ને ભગતડાં
બધી પડે !

રામ:—

(હસતાં હસતાં) ત્યારે તો હું હવે જવાનો જ.

સીતા:—

જેઠં છું, કેવાક જાઓ છો !

રામ:—

(વાત ફેરવીને) અરે ! લક્ષ્મણને ગયે બહુ વાર
થઈ; હવે તો એ આવતો હોવો જોઈએ. લાવ,
બહાર જઈને જોઈ.

સીતા:—

અને મારું કામ તો અધુરું જ રહ્યું !

રામ:—

પણ મારું કામ થઈ ગયું ને !

સીતા:—

તે એમ ચાલ્યા નહિ જવાય ! આટલાં ગાંઠને
પાછી તમે પાઓ, હું તો મારે આ ચાલી !

[સીતા મદૂલીમાં દોડતી
ચાલી જાય છે.]

પ્રવેશ ૫ મો

સમય:—સવારના દશનો.

સ્થળ:—સીતાની મહુલી.

[રામ, સીતા, અને લક્ષ્મણ
ફળાહાર કરીને બેઠાં છે.]

સીતા:—

(રામને) તમે તો આજે મને મારાં ફૂલગાડને
પૂર્ણ પાણી ય પાવા ન દીધું.

રામ:—

એમાં વાંક તારો કે મારો ?

સીતા:—

તમારો જ તો વળી !

રામ:—

મેં કાંઈ તને રોકી નહોતી.

સીતા:—

ભે, કેવું બોલે છે ! લક્ષ્મણ, ભે ભાઈ, હું મારાં કૂલગાડને પાણી ન પાછ શકી, તો બોલ, મને કેટલી બધી ખોટી કરી હશે ? લક્ષ્મણ, તું જ કહે.

લક્ષ્મણ:—

તો તો તમને બહુ ખોટી કર્યાં કહેવાય.

રામ:—

(વાત ફેરવીને) લક્ષ્મણ, રોજ કરતાં આજે તને કૂળ લાવતાં વધારે વાર લાગી ?

લક્ષ્મણ:—

હા, આજ તો વધારે વાર લાગવાનું કારણ બન્યું હતું.

સીતા:—

કારણ બન્યું હતું ? શું કારણ ? કહે તો ખરો.

લક્ષ્મણ:—

કાંઈ ખાસ કહેવા જેવું નથી.

સીતા:—

મને કાનમાં કહીશ ?

લક્ષ્મણ:—

કાનમાં કહેવા જેવું તો જરાય નથી.

રામ:—

લક્ષ્મણ, તને કાનમાં કહેલી વાત કૂટી ગઈ છે !

સીતા:—

લક્ષ્મણ, મેં નથી ફેડી હો !

રામ:—

ત્યારે કોણે ?

સીતા:—

તમે ફેડાવી છે ! મારાં કૂલગાડને પાણીય પાવું રહી ગયું ને !

રામ:—

એમાં મારો વાંક જરાય નથી.

સીતા:—

ઠીક હવે ! વાંક હોય તોય તમને કોણ હંડે છે ! પણ લક્ષ્મણ, તું તારી વાત તો કર, કે મોકું કેમ થયું ?

લક્ષ્મણ:—

વાત જરા હસવા જેવી બની છે.

રામ:—

એવી વળી શી વાત બની ?

લક્ષ્મણ:—

જુઓ મોટાભાઈ, કોઈ દી નહિ ને આજે વળી હું દક્ષિણ દિશાએ ફળ લેવા ગયો.

સીતા:—

હા, પછી શું ?

લક્ષ્મણ:—

ત્યાં ગયો, તો સામેથી કોઈ એક સ્ત્રી ચાલી આવતી મળી.....

સીતા:—

(રામને) આ વનમાં સ્ત્રીઓ બહુ છે કે શું ?

રામ:—

(સીતાને) વચમાં ન બોલ; લક્ષ્મણની વાત સાંભળ.

લક્ષ્મણ:—

એ સ્ત્રીના હાથમાં ફળની ટોપલી હતી. મને મળી એટલે એ કહે, “ મારાં ફળ લેશો ? ” મેં

કહ્યું, “ના, બાઈ, મને એ ન ખપે.” ત્યારે એ બાઈ બોલી, “ત્યારે તમે શું લેશો?” મેં કહ્યું, “મને તારૂં કશું ય ન ખપે.” પછી તો એ કહે, “ફળને ન લ્યો તો કાંઈ નહિ; પણ મને તો લેશો કે નહિ?” હું તો એ સાંભળી આલો જ બની ગયો !

સીતા:—

જે લુચ્ચી ! કેવી છેતરવા આવી'તી ! લક્ષ્મણ, આપણે હવે અહિં રહેવું જ નથી. પણ લક્ષ્મણ, તેં શો જવાબ વાળ્યો ?

લક્ષ્મણ:—

મેં કહ્યું, “બાઈ, આવી એ માર્ગે ચાલી જા, મને કશું ય ન ખપે.” એટલે તો એ બાઈએ ફળની આખી ટોપલી મારી ઉપર ફેંકી ! અને પછી મેં એના સામું જોયું તો મારી સામે જ સૂપડા જેવા નખવાળી એક બીહામણી રાક્ષસણી બેઈ !

હોઠ લખડતા,

કાન ધ્રુપડતા,

ઢોળા નિરખતાં દિલ ત્રાસે;

વાળ લટકતા,
ખાંધે પડતા,
ફરફર કરતાં ઊડતાં વાંસે;
ઢંતૂશળિયા,
ઢાંત નિકળિયા,
નાક જ નળિયા સરખું દીસે;
મુખ ભયંકર,
પાય તફવર,
હળ જેવા કર દીધે અતિશે.

સીતા:—

અરરર ! આ વનમાં તો બધા રાક્ષસો જ રહે
છે કે શું ?

રામ:—

પછી તેં શું કયું ?

લક્ષ્મણ:—

મોટાભાઈ, હું ન બુદ્ધ્યોને તે મેં તો એનું
નાક જ કાપી નાખ્યું ! અને પછી તો એ ચીસ
પાડતી જે નાહી ને, તે ફરી દેખાઈ જ નહિ !

સીતા:—

એ કાપેલું નાક ક્યાં છે ?

લક્ષ્મણ:—

નાક કાંઈ કપાઈને નીચે ન્હોતું પડ્યું ?

સીતા:—

લક્ષ્મણ, પછી એ લુચ્ચી ગઈ ક્યાં ?

રામ:—

તું ગભરાઈશ નહિ ! અહિં નહિ આવે !

સીતા:—

ખણ પૂછવા તો દો, અને અહિં આવે તો ચ શું ?

રામ:—

નથી આવી ત્યાં સૂધી બોલાય છે ! બે આવેને,
તો આ બધું હસવું ઘડીમાં સૂકાઈ જાય !

સીતા:—

વોય ! માડી ! અહિં આવે તો તો.....

રામ:—

આટલા માટે જ હું તને સાથે લાવવાની ના
પાડતો'તો, લે.

સીતા:—

એટલે હવે તમે મને પાછી મોકલી દેવા માગો છો ?

રામ:—

(હસતાં હસતાં) હા, જા તો બહુ સારું.

સીતા:—

એતો બને જ નહિ. એ વાત જ ફરીને મારી પાસે બોલશે નહિ. (લક્ષ્મણને) ભાઈ લક્ષ્મણ, તને એ રાક્ષસણીની ખીક ન લાગી ?

રામ:—

લક્ષ્મણને તું શું ધારે છે ? એ તો મર્દ છે, સમજી ? તારા જેવો ખીકણ નથી !

સીતા:—

ભલે અમે ખીકણ રહ્યાં ! એમાં તમારું શું જાય છે ?

રામ:—

અમારું જ જાય છે તો ! આ લક્ષ્મણને સાથે લેવો પડ્યો, તે તારી-ખીકણની-સંભાળ રાખવા માટે જ ને !

સીતા:—

જાઓ હવે ! સાવ જૂઠું ! (હસીને) ખીકણુ તો તમે છો, કે મારાં સસલાંથી ય ડરી ગયાંતા ! લક્ષ્મણ, સાચી વાત છે હો ! પણ ભાઈ, તું કેમ કાંઈ આ વાતમાં બોલતો નથી ?

લક્ષ્મણ:—

હું તો મારી ઇચ્છાથી જ આવ્યો છું.

રામ:—

પણ સીતાની સંભાળ રાખવા માટે ને ?

લક્ષ્મણ:—

મોટાભાઈ, એવું તો કાંઈ જ નહિ.

સીતા:—

બસ બસ ! ખરે મારો ભાઈ ! હું જીતી ને તમે હાર્યા !

રામ:—

એ તો તને સાફ લગાડવા એમ બોલે છે !

સીતા:—

તમે કહો એટલે હું કેમ માનું ? એ તો હું

છતી ને તમે હાર્યા ! હવે મારે વધારે સાંભળવું
નથી. હું તો મારે આ.....ચાલી.

રામ:—

ક્યાં ?

સીતા:—

મારાં ફૂલઝાડને મળવા.

[સીતા ગીત ગાતી ચાલી જાય છે.]

અંક ૨ જો

પ્રવેશ ૧ લો

સમય:—સવારનો.

સ્થળ:—લંકામાં રાવણનો દરબાર.

[રાવણ અને મંદોદરી હેમની
ખાટે હીંચતાં બેઠાં છે.]

રાવણ:—

દેવી ! તારા પુત્ર મેઘનાદે તો ભારે કરી !
એણે તો સ્વર્ગલોકમાં ડંકો માર્યો ! દેવોના રાજ
ધન્દ્રને પણ એણે હરાવ્યો !

મંદોદરી:—

તમારો પુત્ર માટે જ તો.

રાવણ:—

ના; તું એની માતા તેથી જ.

મંદોદરી:—

મેઘનાદ જ્યારે.....

રાવણ:—

દેવી ! એને હવે 'મેઘનાદ' નહિ કહેવો.

મંદોદરી:—

ત્યારે શું કહેવો ?

રાવણ:—

ધન્વંતર.

મંદોદરી:—

ધન્વંતરે એણે જીત્યો માટે !

રાવણ:—

હા.

મંદોદરી:—

નાથ ! કુવરને એમ કટવો મા ! કૂલ્ય રી

મારવી ? મને એ નથી રૂચતી.

રાવણુ:—

કૂલ્ય કાંઈ ખોટી મારીએ છીએ ?

મંદોદરી:—

સાચી હોય તો ય ન મારવામાં જ માલ છે.
કૂલ્ય કોઈની કોઈદી રહી છે ?

રાવણુ:—

કોઈની વાત હું ન જાણું; પણ હું તો સાચી
કૂલ્ય મારવાનો, મારવાનો, ને મારવાનો. મેં દેશ
આખામાં ડાંડી પણ પીટાવી દીધી છે કે મેઘનાદને
હવેથી ઇન્દ્રજીતનાં નામે જ ઓળખવો.

મંદોદરી:—

ધણીને સૂએ ઢાંકણીમાં !

રાવણુ:—

તારો તો કાંઈ સ્વભાવ છે ! આવું કરીએ તે ય
તને ન ગમે.

મંદોદરી:—

ના; મને એ નહિ ગમે. એવી કૂલ્ય શી મારતા

સ્મીતાહરણ

ફરવું ? કુંવરને નકામો મદ ચડી જાય. તમે' આમ
ને આમ મેઘનાદને ફટવો છો.

રાવણ:—

ઠીક ત્યારે, મેલ એ વાત પડી. તું કાંઈક વાત
કરતી હતી ને ?

મંદોદરી:—

હા; હું એમ કહેતી હતી, કે મેઘનાદ જ્યારે
ધન્દ્રને જીતીને લાંકામાં આવ્યો ને મને પ્રથમ મળ્યો,
ત્યારે કહેતો હતો, કે મને આજથી સેનાધિપતિ
બનાવ્યો છે, ખરી વાત ?

રાવણ:—

હા. મેઘ-ધન્દ્રજીતને મેં મારાં તમામ સૈન્યનો
સેનાધિપતિ બનાવ્યો છે.

મંદોદરી:—

કુંભકર્ણને ખોટું નહિ લાગે ?

રાવણ:—

એ ઊઘણશીને એમાં ખોટું શું લાગવાનું હતું ?
એને તો ઊલટી મજ પડી; ધરાઈ ધરાઈને ઊઘ કાઢશે.

નહિ ઊંઘવાથી કદી એહ થાકે,
 નહિ રાત કે દિનનું ભાન રાખે;
 પડે શત્રુની ખૂમ તો યે ન જાગે,
 ન સેનાપતિ એ કંઈ કામ લાગે.

મંદોદરી:—

એમને ખોટું ન લાગે તો સારી વાત છે.

રાવણ:—

દેવી ! મારે હવે રાજસભામાં જવાનો વખત થયો છે.

મંદોદરી:—

તો ખૂશીથી જાઓ; અને મેઘનાદને કહેજો, કે
 જરા મને મળી જાય.

રાવણ:—

જો વળી ! ઇન્દ્રજીત કહે, મેઘનાદ નહિ.

મંદોદરી:—

(હસીને) ઇન્દ્રજીતને મોકલજો.

રાવણ:—

હા, હવે મોકલીશ. લે ત્યારે, હું જાઉં છું.

[રાવણ જાય છે.]

પ્રવેશ ૨ જો

સમય:—સવારનો.

સ્થળ:—લંકામાં રાજા રાવણનો દરબાર.

[રાજા રાવણ દરબાર ભરી બેઠો છે.
એની જમણી બાજુ પાંચ અને
ડાબી બાજુ ચાર એમ નવ
મંત્રીઓ એક હારમાં બેઠા છે.]

રાવણ:—

(મુખ્ય મંત્રીને) મંત્રીરાજ ! ત્યારે હવે આપણું
આજનું કામ તો પૂરું જ થયું ને ?

મંત્રી:—

હા મહારાજ; પણ હવે પાતાળના નાગરાજને
વશ કરવાની પેરવી કરવી જોઈએ.

રાવણ:—

બરાબર છે. હમણા ખીજું કશું જ કામ ન હોય તો એ જ કામ હાથમાં લઈએ.

મંત્રી:—

રાજાધિરાજ ! પૃથ્વીને તો આપણે વશ કરી લીધી; સ્વર્ગમાં મેઘનાદે ડંકો માર્યો; અને હવે પાતાળ જ એક બાકી છે.

રાવણ:—

(માથું ખજવાળતાં) પૃથ્વીને હજી થોડીક વશ કરવી બાકી છે.

[પ્રતિહાર પ્રવેશ કરે છે.]

પ્રતિહાર:—

(નમન કરીને) જય મહારાજ ! મામા મારિય પધાર્યા છે; અને સાથે શૂર્પણખા ખેંદન પણ છે.

રાવણ:—

બા, બા, જલ્દી અંદર મોકલ.

[પ્રતિહાર જાય છે; અને મારિય ને
શૂર્પણખા દાખલ થાય છે. રાવણ
મામાને પ્રણામ કરે છે; અને બહેન
પાસે માથું નમાવી બિભો રહે છે.]

શૂર્પણખા:—

(ભાઈનાં કૂખડાં લેતાં) ખમ્મા મારા વીરને!
ભાઈ..... [શૂર્પણખાનો સાદ ઠરડાય છે.]

રાવણ:—

બહેન, રહે છે શાને? બોલ, બોલ, તારે શું
દુઃખ છે? હું બેઠાં તને દુઃખ?

મારિય:—

એ બહેનડીને દુઃખ પડ્યું છે, એવું તો તારા
દુશ્મનને ય ન પડ્યો!

રાવણ:—

મામા, પણ એ દુઃખ શું, એ તો વાત કરો.

મારિય:—

અરે ! તારા રાજ્યમાં આજકાલ મગતરાં જેવા માનવીઓ આપણને હિરાન કરે, એ કેમ સહન થાય ?

રાવણ:—

મામા, પણ માંડીને વાત કરો તો કાંઈક ખબરે ચ પડે.

મારિય:—

જે ભાઈ, આ ખંડેન શૂર્પણખા ગોદાવરીને કાંઠે ફૂલ વીણતી હતી, એવામાં એક જોગટાએ આવીને એનું નાક કાપી નાખ્યું !

રાવણ:—

શું ? એક માનવી જોગટાએ મારી ખંડેનનું નાક કાપ્યું ? એને હમણા જ હતો ન હતો કરી નાખું છું.

મારિય:—

અરે ! એણે તો આપણાં આખાં કુળનું નાક કાપ્યું કહેવાય !

રાવણ:—

હા, હા; એ અપમાન તો આપણું જ થયું.

મંત્રી:—

મહારાજ, એ જોગટાને પકડી મંગાવવો જોઈએ.

શૂરપણ્યા:—

પણ ભાઈ!

રાવણ:—

હાં; ખોલ, ખડેન !

શૂરપણ્યા:—

એ જોગટો એકલો નથી.

રાવણ:—

એની સાથે ખીજાં કોઈ છે ?

શૂરપણ્યા:—

હા; એનો ભાઈ છે, અને એના મોટાભાઈની વહૂ પણ છે.

રાવણ:—

એ સ્ત્રીનાં નામની તને ખબર છે ?

શૂરપણ્યા:—

હા; એનું નામ સીતા; અને બે ભાઈમાં મોટાનું નામ રામ, અને નાનાનું નામ લક્ષ્મણ.

રાવણુ:—

બસ ! એ બે જ ભાઈઓ છે ને ?

શૂરપણુખા:—

પણ ભાઈ, એ બન્ને બહુ જબરા છે.

રાવણુ:—

એ તો તારા જેવી સ્ત્રીઓને જબરા લાગે;
મારી પાસે એમના શા ભાર છે ? અરે ! જોગટા !

શી વીરતા કાયર ! તેં બતાવી !

કે નાક કાપી અબળા ડરાવી !

શું જોરનો નાહક ગર્વ આણે ?

નહિ હજી રાવણુને તું જાણે.

મારિય:—

જો, ભાઈ રાવણુ, એમ એકદમ વાત ઊડાવવા જેવી
નથી. એ બન્ને ભાઈઓ જબરા તો હોવા જ જોઈએ.

રાવણુ:—

મામા, તમે એ કેમ ધાર્યું ?

મારિય:—

ધાર્યું એમ; ખર ને દૂષણ કાંઈ અમથા પટલે ખડો ?

રાવણ:—

શું ખરદ્વષણને ય એ જોમટાએ હેરાન કર્યા ?

શૂર્પણખા:—

હેરાન તે કેવા કર્યા ! ખાટલે પડ્યા છે, અને
અચે ત્યારે ખરા !

રાવણ —

તું શું કહે છે ? હું બેઠાં આટલો ઉત્પાત ?
અને તે પણ એક માનવી કરી શકે છે ? આજ ને
આજ મારે એની ખબર લેવી જોઈએ.

મંત્રી:—

(ધીમેથી) મહારાજ, રામ તો પેલો ચંબકને—
શંકરનાં ધનુષ્યને—તરણાં સમાન તોડનારો જ ને ?

રાવણ:—

લલે ને એ જ હોય તો ય શું ?

મંત્રી:—

ના, હું તો અમથો પૂછું જ છું.

મંત્રિય:—

ભાઈ રાવણ, માફ એક કહું માનીશ ?

રાવણુ:—

મામા, ઘણી જ ખૂશીથી. તમારું કહ્યું ન માનું,
એ તે કેમ જ બને ?

મારિય:—

ત્યારે જો, આ કામમાં ઊતાવળે આંખા નહિ પાકે.

રાવણુ:—

મામા, તમે જે કહેવા માગતા હો તે કહી દો ને.

મારિય:—

(રાવણુના કાનમાં) આ બાબતમાં આપણે
એકાંતમાં વાત કરીએ તો ઠીક.

રાવણુ:—

(મારિયના કાનમાં) ભલે ત્યારે આજે બપોરના
મને મળો, જરૂર મળો.

મારિય:—

(રાવણુના કાનમાં) બહુ સારું. (મોટેથી) બહેન
શૂર્પણખા, ચાલો ત્યારે આપણે હવે જઈશું ?

રાવણુ:—

બહેન, તું હવે જરા ય ફિકર કરીશ નહિ. તને

વિના વાંકે પજવનાર એ જોગટાઓને હતા ન હતા
ન કરી નાખું તો મારું નામ રાવણ નહિ !

મુજ નામ લયંકર સાંભળતાં,
બળિયા પણ કાયર થઈ ડરતા;
હુનિયા સઘળી મુજથી ડરતી,
મુજ આગળ બાળકની શી ગતિ ?

શૂર્પણખા:—

ખમ્મા મારા વીરને ! ભાઈ, હું હવે નચિંત
થઈને જ જાઉં છું.

[શૂર્પણખા રાવણનાં દ્વઃખંડાં
લે છે, અને પછી મારિય
સાથે જ ચાલી જાય છે. પછી
તરત રાવણ ઊઠે છે અને
કચેરી ખરખાસ્ત થાય છે.]

પ્રવેશ ૩ ને

સમય:—બપોરનો.

સ્થળ:—રાવણના રાજમહેલનું એકાંત દીવાનખાનું.

[રાવણ અને મારિચ બેજ
જણ વાતો કરતા બેઠા છે.]

રાવણ:—

મામા, હવે કહો નેધએ, મારે શૂર્પણખાનું
વેર લેવા શાં પગલાં ભરવાં ?

મારિચ:—

આપણે કાંઈક યુક્તિ લડાવવી નેધએ.

રાવણ:—

કઈ રીતની ?

મારિચ:—

એ બન્ને ભાઈઓ હેરાન થાય એ રીતની.

રાવણ:—

એવી કઇ યુક્તિ તમે કહો છો ?

મારિય:—

હું એમ કહેવા માશું છું, કે જો આપણે એ સીતાને પકડી લાવીએ તો જ ખરું વેર બળે.

રાવણ:—

(મૂછે તાલ દેતો) મામા, તમારું કહેવું સત્તર આના છે. પણ એ સીતાને હરી લાવવી કેવી રીતે ?

મારિય:—

એ બધો ઘાટ મેં ઘડી રાખ્યો છે.

રાવણ:—

ત્યારે મામા, જલ્દી કહી નાખો ને.

મારિય:—

જો ભાઈ રાવણ, તારે અબધૂત આવો બનવું.

રાવણ:—

મામા, જો જો પછી ખરેખરો આવો ન કરતા !

મારિય:—

મારી ખુદ્દિ ઉપર વિશ્વાસ રાખ.

રાવણુ:—

બરાબર; મામા, પછી ?

મારિય:—

અને હું બનીશ સોનાનો મૃગલો.

રાવણુ:—

પછી ?

મારિય:—

પછી હું જઈશ પહેલાં અને તું આવજે પાછળથી.

રાવણુ:—

બરાબર સમજાયું નહિ.

મારિય:—

જો, મારૂં રૂપ જોઈને સીતા મને પકડવા આવશે જ; પણ હું પકડાઈશ નહિ.

રાવણુ:—

હાં; પછી ?

મારિય:—

પછી સીતા રામને કહેશે કે આ મૃગલાને પકડી આપો.

રાવણ:—

પછી ?

મારિય:—

પછી હું રામને છક્કડ ખવડાવી મદૂલીથી દૂર લઈ જઈશ.

રાવણ:—

પછી ?

મારિય:—

પછી તારે આવીને સીતાને ઊપાડી જવી.

રાવણ:—

પણ નાનો ભાઈ તો મદૂલીમાં જ હશે એનું કેમ ?

મારિય:—

હું ભૂલ્યો; એ નાનાભાઈને પણ હું મદૂલીની બહાર કાઢીશ.

રાવણ:—

હા; તો તો પછવાડે સીતા એકલી જ રહે.

મારિય:—

હા; પછી તારે તરત જ ખાવાને રૂપે મદૂલી પાસે આવવું. અને સીતા તને ફળ આપવા આવે,

કે તરત એને ખાંધે નાખીને પવનપાવડીએ ખરરરરર
ખટ્ ઊડવું. સમજ્યો કે સમજવું ?

રાવણ:—

શાખાશ, મામા ! યુક્તિ તો બરાબર લડાવી છે.

મારિય:—

તારા મામામાં ખામી આવે તો થઈ જ રહું
ને ! ડોકું ફૂલ કરી નાખું, સમજ્યો ?

રાવણ:—

પણ મામા, આ કામ જલ્દી થવું જોઈએ ? હો !

મારિય:—

હાસ્તો વળી ! ધરમનાં કામમાં ઢીલ કેવી ?

રાવણ:—

બરાબર છે ! બરાબર છે !

મારિય:—

ત્યારે હું હવે જઈ કે ?

રાવણ:—

ભલે ખૂશીથી.

[મારિય જાય છે.]

અંક ૩ નો

પ્રવેશ ૧ લો

સમય:—સવારનો.

સ્થળ:—સીતાની વાડી.

[સીતા એકલી વાડીમાં ફૂલ વીણતી
જાય છે અને ગાતી જાય છે.]

સીતા:—

અહા ! મારાં ફૂલ કેવાં હસી રહ્યાં છે ! અયોધ્યામાં
આ સુખ તો ન જ મળત; અને આ મારી જૂઠ્ઠી
તો મારા સામું ટગર ટગર તાકી જ રહે છે !

મારાં કૂલડાં સુવાસી ફેરાય રે,
 કૂલડાં હસી રહ્યાં....હસી રહ્યાં.
 ધીરી વાયુની લહેરે લહેરાય રે,
 કૂલડાં હસી રહ્યાં....હસી રહ્યાં.

અને આ ચમેલી તો ખસ હસ્યા જ કરે છે !

તેજ સૂરજનાં અંગે છવાય રે,
 કૂલડાં હસી રહ્યાં....હસી રહ્યાં.
 એની પાંખડીના રંગ સોહાય રે,
 કૂલડાં હસી રહ્યાં....હસી રહ્યાં.

પણ આ કાળો ભમરો મારાં કૂલને ક્યાં સુખ
 પડવા દે છે ?

અરે ! પણ આ ચળકાટ શેનો થયો ?

મારું વસ્ત્ર કોણ ખેંચે છે ?

અરે ! આ તો મારું ખ્યારું હરણું એની કૂટતી
 શીંગડીઓ મારે પગે ઘસે છે. ભલે ઘસે; મને એ
 બહુ ગમે છે. વસ્ત્ર ફાટશે તો ય વાંધો નથી.

ફરી પાછો આ ચળકાટ શેનો થયો ?

હાં ! આ તો શીંગડીઓ ચળકે છે ને શું ? કેઈ નવું હરણું આવ્યું લાગે છે; ચાલ, એને જરા નિરખું.

[સીતા એ તરફ જાય છે.]

ખરે જ ! આવું હરણુ તો હું આજે જ જોઉં છું. કેવી ચળકતી શીંગડીઓ ! ખરીઓ તો જાણે હીરાની જ ! અને ચામડીના ચટાપટામાં તો જાણે ગંગાજમની ઝીક જ ન ભરી હોય ! ખસ, એ હરણાંને તો હું અહિંજ રાખું; મને એ બહુ ગમશે. લાવ એને પકડી લઉં.

[સીતા પકડવા જાય છે, પણ હરણું હાથમાં નથી આવતું.]

આ હરણું તો મારાથી ડરતું લાગે છે.

[સીતા ફરીને ધીમે ધીમે ચાલતી હરણુને પકડવા જાય છે; પણ હરણું હાથમાં નથી જ આવતું.]

કેવું સુંદર હરણું છે ! રામને બોલાવવા દે; એ પકડી આપશે.

(ખૂમ પાડીને) આર્યપુત્ર, આર્યપુત્ર ! સાંભળે
છો કે ?

રામ:—

(મદૂલીમાંથી બહાર આવી) વૈદેહી ! કેમ, શું છે ?

સીતા:—

અહિં આવો જોઈ; તમારું કામ પડ્યું છે.

[રામ સીતાની કૂલવાડીમાં આવે છે.]

સીતા:—

આર્યપુત્ર ! જુઓ, પેલું નાનું હરણું; જોયું ?

રામ:—

હા, બહુ સુંદર છે.

સીતા:—

મને એ પકડી આપો.

રામ:—

એટલું ચ તારાથી ન થાય ?

સીતા:—

નહિ થયું હોય ત્યારે જ કહેતા હોઈશું ને ?

રામ:—

ભલે ત્યારે, પકડી આપું; પછી કાંઈ ?

[રામ હરણને પકડવા જાય છે, પણ હરણું ફૂદી ફૂદી છટકી જાય છે. રામે બહુએ ફાંફાં માર્યાં, પણ હરણું હાથમાં આવતું જ નથી. હરણું વાડીની બહાર નીકળી જાય છે.]

રામ:—

મૈથીલી ! હરણું તો ભારે જબરું દેખું !

સીતા:—

બસ ! એટલું ય તમારાથી નહિ થાય કે ?

રામ:—

એ હરણું પકડવા જેવું લાગતું નથી.

સીતા:—

એમ કેમ ?

રામ:—

એ હરણું મને માયાવી લાગે છે.

સીતા:—

જાઓ હવે ! પકડાયું નહિ એટલે બહાનું કાઢો.
છો ! એ નહિ ચાલે.

રામ:—

જાનકી ! ખરું કહ્યું છું કે એ જીવતું નહિ જ પકડાય.

સીતા:—

જીવતું ન પકડાય તો મારીને પણ લાવો.

રામ:—

દેવી ! મરેલાં હરણાંને શું કરીશ ?

સીતા:—

એમ કહોને કે નથી પકડાતું. પણ એમ કહો.
શેના ? એમ કહેવામાં શરમ આવતી હશે !

રામ:—

પણ મરેલાં હરણાંને તું કરીશ શું ?

સીતા:—

છેવટે એની ચામડીની કાંચળી તો થશે ને ?

રામ:—

પણ વૈદેહી ! કાંચળી માટે હરણને શાને મારવું ?
સ્વચ્છંદથી હરણ એ વનમાં ફરે છે,
લીલોતરી, ભય તણ, અહિંઆ ચરે છે,
આનંદથી અહિં તહિં ફૂંદતાં રમે છે,
નિર્દોષ એ હરણ ના હણવું ઘટે છે.

સીતા:—

ઠીક છે હવે ! ભર્યા ભવમાં આટલું માગીએ
છીએ તે ય અપાતું નથી, કેમ ?

રામ:—

તું આડું આડું ન બોલ; હરણું મારતાં મને
કશી વાર નથી.

સીતા:—

હું કાંચળી માટે હઠ નથી કરતી; મારે તો એ
હરણું જોઈએ છે. જીવતું આવશે તો પાળીશ,
અને મરેલું લાવશે તો કાંચળી કરીશ.

રામ:—

લે ત્યારે, તું ફૂલ વીણ ત્યાં તો હું એને

પકડીને કે મારીને લાવું છું.

સીતા:—

તમારાં ધનુષ્યબાણ તો લીધાં ને ?

રામ:—

એ કેમ ભૂલાય ?

સીતા:—

ઢીક જાઓ ત્યારે, અને ખબરદાર રહેજો.

[રામ મૃગ પાછળ જાય છે.]

સીતા:—

(રામને જોતી) હમણા હરણું પકડાયું જ દેખું છું. એ....પકડાયું ! અરે ! છટકી ગયું ! એ....હવે તો પકડાયું જ ! અરે ! તારૂં ભલું થાય ! હાથમાં આવ્યું આવ્યું ને છટકી ગયું !હરણું તો ખડું દૂર ચાલ્યું ગયું.....પણ હવે પકડાયા વિના થોડો જ છૂટકો થવાનો છે.....રામ તો હવે દેખાતા ચ નથી.....ચાલ, મદૂલીમાં જઈ ને લક્ષ્મણને આ સોનેરી મૃગની વાત તો કહું.

[સીતા મદૂલીમાં જાય છે.]

પ્રવેશ ૨ જે

સમય:—સવારનો.

સ્થળ:—સીતાની મઢૂલી.

સીતા:—

લક્ષ્મણ, આજ તો એક કૈાતુક દીકું.

લક્ષ્મણ:—

કયું ?

સીતા:—

સોનાનો જ મૃગલો લેયો !

લક્ષ્મણ:—

હોય નહિ !

સીતા:—

ત્યારે શું ખોટું કહું છું ?

લક્ષ્મણ:—

ત્યારે પકડી લેવો? તો ને ?

સીતા:—

મારાથી એ ન પકડાયો; ફાંફાં તો બહુએ માર્યાં.

લક્ષ્મણ:—

મને કહેવું હતું ને ?

સીતા:—

રામને મોકલ્યા ય તે ને.

લક્ષ્મણ:—

ત્યારે લાવ હું ય પાછળ જાઉં.

સીતા:—

ના લાઈ, તારે નથી જવું; એક મૃગલો પકડવો
તેમાં બેનું શું કામ ?

લક્ષ્મણ:—

મેં એ મૃગલાને જોયો હોત તો ઠીક હતું.

સીતા:—

તો શું ?

લક્ષ્મણ:—

તો કહી આપત કે મૃગલો સાચો છે કે માયાવી.

સીતા:—

માયાવી મૃગલા પણ અહિં આવતા હશે ?

લક્ષ્મણ:—

બહુએ; અને હમણા તો આવે જ એવી દહેશત મને રહ્યા કરે છે.

સીતા:—

દહેશત શેની ?

લક્ષ્મણ:—

પેલું નાક કાપ્યું છે, તે કાંઈક બનશે તો ખરું જ ને ?

સીતા:—

(ભયથી) અરે લક્ષ્મણ ! મને અત્યારે લાગે છે, કે મેં રામને ન મોકલ્યા હોત તો સારું.

લક્ષ્મણ:—

એવું શું લાગે છે ?

સીતા:—

મૃગલો હતો તો કેઈ નવીન જ ભાતનો !

લક્ષ્મણ:—

ત્યારે તો કદાચ મારી શંકા ખરી ચે હોય.

સીતા:—

(ભયથી) હાય ! હાય ! હવે હું શું કરું ?

લક્ષ્મણ:—

આમ ડરવાનું કશું કારણ નથી.

સીતા:—

કારણ કેમ નહિ ?

લક્ષ્મણ:—

એવા સો માયાવી મૃગલાઓ ભલેને આવે, તો ય
રામનું એક રૂંવાડું ય ફરકવાનું નથી.

સીતા:—

અરે ! પણ મેં બહુ ખોટું કર્યું.

[દૂરથી આવતી ચીસ સંભળાય છે,
“ધા...જે....લક્ષ્મણ બંધવા ધાજે....”]

સીતા:—

(ભયથી) લક્ષ્મણ ! સાંભળ, સાંભળ !

[ચીસ ફરી સંભળાય છે; “ધાજે....
લક્ષ્મણ બંધવા ધાજે.....”]

લક્ષ્મણ:—

અરે ! શું રામ મને બોલાવે છે ?

સીતા:—

(ભયથી ધ્રુજતી) હા, હા; લક્ષ્મણ ! દોડ, જલ્દી
દોડ; મારો રામ સંકટમાં !

લક્ષ્મણ:—

અરે ! પણ તમે આટલાં બધાં ધૂળે છો કાં ?
હું એ ચીસ ખોટી માનું છું.

સીતા:—

(રડી પડીને) અરે ! જા, ભાઈ જા ! લક્ષ્મણ !
દોડ, જલ્દી દોડ. હાય ! હાય ! મેં આ શું કર્યું ?

લક્ષ્મણ:—

અરે ! એ ચીસ મારા ભાઈની હોય જ નહિ ને.

નકી માયાવી મૃગલો આપણને છેતરવા જ માગે છે.

સીતા:—

(રડવું ભૂલી ક્રોધમાં) લક્ષ્મણ ! શું તું જવાની ના જ પાડે છે ?

લક્ષ્મણ:—

હા; હું તમને એકલા મૂકી જવાની જરૂર જોતો નથી.

સીતા:—

(ક્રોધમાં) અરે ! લક્ષ્મણ ! તું તે ભાઈ છો કે દુશ્મન ?

લક્ષ્મણ:—

હાં, હાં ! મૈથિલી ! આવું બોલવાનું કારણ ?

સીતા:—

(ક્રોધમાં) ત્યારે અહિં મારી પાસે રહીને તારે શું કામ છે ? ભાઈને મદદ કરવા ન જાય તે ભાઈ શાનો ?

લક્ષ્મણ:—

મૈથિલી ! તમે વિચાર કરો તો સમજશે, કે હું

અહિં રહું એમાં જ મારો ધર્મ છે.

સીતા:—

(ક્રોધમાં) એટલે મારા રામને મરવા દઈને
મને જીવતી રાખવી છે ?

લક્ષ્મણ:—

હા; સંભાળ તમારી રાખવાની છે. મારા ભાઈની
સંભાળ રાખનાર હું કેળુ ?

સીતા:—

(ક્રોધમાં) એટલે તું નહિ જ જવાનો ?

લક્ષ્મણ:—

તમે મને મોકલો જ છો ?

સીતા:—

(ક્રોધમાં) હા, હા; જલ્દી જા. અહિં તારૂં
શું કામ છે ?

લક્ષ્મણ:—

વારૂ; હું આ ચાલ્યો.

સીતા:—

જલ્દી જા, દોડતો જા.

[ધનુષ્યબાણ લઈ લક્ષ્મણ તૈયાર થાય છે. જતાં મદૂલીની આસપાસ બાણની અણીથી લીંટી કાઢે છે.]

લક્ષ્મણ:—

મૈથિલી ! આ બાણના લીંટાની બહાર આલ તૂટે તો ય ડગ લરશેા મા. હું હવે બાઉ છું.

સીતા:—

બહુ સારું; જલ્દી બા; હોડતો બા.

[લક્ષ્મણ હોડતો બાય છે.]

પ્રવેશ ૩ જે

સમય:—સવારનો.

સ્થળ:—સીતાની મઢૂલી.

સીતા:—

અરે ! મારા રામને એ મૃગલાએ શું કર્યું હશે !
હે ભગવાન ! મારા રામને કૃશળ જેઈશ, તો હવે
પછી કોઈ દિવસ આવી હઠ નહિ લઉં. લે ! લક્ષ્મણ
પણ કેવો આડો થયો હતો ! પણ મેં એને ક્રોધમાં

ન કહેવાનું કહી નાખ્યું ! હવે હું પસ્તાઉં છું. હવે હું શું કરું ? મારાથી બહાર તો નહિ જવાય. લાવ બારણે જઈને જોઉં કે કોઈ આવે છે ?

[સીતા બારણામાં ઊભી છે. થોડીક વાર થઈ ત્યાં તો “અહાલોક” “અહાલોક”ની ધૂન જગાવતો રાવણ સાધુના વેશમાં સીતાની મઢૂલી પાસે આવી ઊભો રહે છે.]

રાવણુ:—

(મઢૂલીના બારણાથી દૂર ઊભો રહીને) અહાલોક !
ભિક્ષાં દેહિ, મૈયા !

સીતા:—

(ચમકીને) અરે ! સારે નસીએ કોઈ સાધુસંત જ મારે બારણે આવ્યાને શું ! લાવ એમને ભિક્ષા આપું.

સીતા:—

(બારણા પાસે જઈને) મહારાજ ! ઊભા રહેજો હો, ભિક્ષા આપું છું.

રાવણ:—

બહુ સારું; મૈયા!

[સીતા મદૂલીમાં ફળ લેવા જાય છે. થોડી વારમાં ફળનો થાળ લઈ પાછી આવે છે.]

રાવણ:—

મૈયા! તું ભાગ્યશાળી છે; (આંખો મીંચીને)

પણ તું ઉદાસ કેમ ?

સીતા:—

હા, મહારાજ! બહુ ઉદાસ છું.

રાવણ:—

(નાક દાબીને) મૈયા! ચિંતા ન કર; તારો પતિ ક્ષેમકુશળ જ છે.

સીતા:—

(મનમાં) જોગી તો દેવના અવતાર જ જણાય છે ! નહિતર મારી ચિંતા ક્યાંથી જાણે ? (મોટેથી) મહારાજ, આપે મારી ચિંતા ટાળી. આપ હવે આ ભિક્ષા સ્વીકારો.

રાવણુ:—

વારૂ: મૈયા ! લાવ.

સીતા:—

(બારણાને ઊંબરે ઊભી રહીને) દયો, મહારાજ !
આ લિક્ષા દયો. વનમાં તો કૃળ સિવાય ખીન્નું શું
આપું ?

રાવણુ:—

મૈયા ! અમે સાધુ એમ લિક્ષા ન લઈએ. ઊંબરે
ઊભા રહીને લિક્ષા અપાયે નહિ, અને અમારાથી
દેવાયે નહિ.

સીતા:—

મહારાજ ! મારાથી આ લીંટાની બહાર આવી
શકાય તેમ નથી.

રાવણુ:—

ત્યારે કાંઈ નહિ; મૈયા ! તારી લિક્ષા પહોંચી
ગઈ. અહાલેક ! અહાલેક !

[રાવણુ જવાનો ડોળ કરે છે.]

સીતા:—

ઊભા રહો, ઊભા રહો, મહારાજ !

[રાવણ ઊભો રહે છે. સીતા
લીંટાની પાસે જઈને ક્ષણનો
થાળ જમીન ઉપર મૂકે છે.]

સીતા:—

દયો; મહારાજ ! હવે લિક્ષ્મા લઈ દયો.

રાવણ:—

મૈયા ! એ અમને ન ખપે. ધરતીમાતાને
અર્પેલી લિક્ષ્માને અમે ન અડકીએ. અહાલેક !

[રાવણ જવાનો ડોળ, કરે છે.]

સીતા:—

મહારાજ ! મહારાજ ! ઊભા રહો, ઊભા રહો.

[રાવણ ઊભો રહે છે.]

રાવણ:—

મૈયા ! તારી લિક્ષ્મા મળી ગઈ; અમારી સમાધિનો
વખત નાચે છે.

સીતા:—

(મનમાં) મહારાજ બહુ જ પવિત્ર લાગે છે. લક્ષ્મણે લીંટાની બહાર જવાની ના પાડી છે એ ખરું; પણ આમ લિક્ષ્મા આપવાને બહાને બહાર જવામાં શો વાંધો ? (મોટેથી) મહારાજ ! હ્યો, સ્વીકારો મારી લિક્ષ્મા.

[હાથમાં થાળ લઈ સીતા લીંટાની બહાર પગ મૂકે છે કે તરત રાવણ સીતાતું કાંડું જોરથી પકડી લે છે.]

સીતા:—

(ગભરાઈને) હાં ! હાં ! મહારાજ !

રાવણ:—

(સીતાને ગિચકીને ખભે બેસાડતાં) મહારાજ ને મહારાજ ! અહિં મહારાજ કેવો ! મને હજી હવે ઓળખીશ.

સીતા:—

(ભયમાં) અરે ! હાંય ! દગો ! દગો ! ઓ લક્ષ્મણ ! રામ ! રામ ! રા.....

[સીતા બેભાન બને છે.]

સાવણુ:—

હં.....જુકિત બરાબર ફાવી !
 ધનુષ્ય ભાંગવા જતાં,
 શરીર માફ ભાંગિયું;
 મળી ન જાનકી મને,
 ગુમાન તો ગળી ગયું.
 હસી સભા ફરી ફરી,
 કરી અસહ્ય મશકરી;
 હરી સીતા જ આજ,
 દાઝ દિલની ટળી ખરી.

હવે અહિં એક ઘડી ઊભા રહેવાની જરૂર નથી.

[તરત જ સાવણુ, બેભાન સીતાને
 ઊંચકી પવનપાવડી ઉપર ચઢીને
 ખરખર ખટ આકાશમાર્ગે ઊડી જાય છે.]

સમાપ્ત.

ચૌધરી અને પંચોળી કૃત આલોપચોળી પુસ્તકો

સુદામો (ત્રિઅંકી આલનાટક)	કી. ૦-૬-૦
રાજસૂય યજ્ઞ (અંક ૧ લો, જરાસંધ-વધ) ,,	૦-૪-૦
સીતાહરણ (ત્રિઅંકી આલનાટક)	,, ૦-૫-૦
હાથું કોણ ? (એકાંકી આલનાટક)	,, ૦-૩-૦
અજરંગી હનુમાન (આલવાતી)	,, ૦ ૩ ૦
કૃષ્ણનું આલચરિત્ર (આલવાતી)	,, ૦-૨-૦
કંસવધ (આલવાતી)	,, ૦-૨-૦
નંદનવન ભા. ૧ (આલવાતીએનો સંગ્રહ) ,,	૦-૪-૦

મોલ એન્ડ્રસઃ—

મેશર્સ કરસનદાસ નારણદાસ એન્ડ સન્સ;

બુકસેલર્સ; નાણાવટ, સુરત.

મુંબાઈમાં મળવાનું ઠેકાણું:—

મેશર્સ એન. ડી. મહેતા;

બુકસેલર્સ; કાલ્યાદેવી રોડ—મુંબઈ.

તથા જાણીતા બુકસેલરો.

મુદ્રક:—નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમ.

મુદ્રણસ્થાન:—શ્રી 'શંકર' પ્રી. પ્રેસ, ચૌટાચીજ, સુરત.

પ્રકાશક: જેઠાલાલ છગનલાલ ચૌધરી; ગોપીપદ, સુરત.

